

บทที่ 6

บทสรุป

การศึกษา วิถีชีวิตชาวนาในลุ่มน้ำปราจีนบุรี พ.ศ. 2398-2549 กล่าวได้ว่า ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ลงมา บรรดาหัวเมืองในลุ่มน้ำปราจีนบุรี มีพัฒนาการกว่าสมัยใด ๆ ที่ผ่านมา ดังจะเห็นได้จาก ช่วงระยะเวลาที่ผู้เขียนใช้ช่วง พ.ศ. 2398-2549 เป็นขอบเขตในการศึกษา เนื่องจากลักษณะเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงจากเดิมที่ชาวบ้านส่วนใหญ่มีการผลิตแบบพอยังชีพ คือ เพื่อการบริโภคภายในครอบครัวเป็นลำดับ และเพื่อจ่ายเป็นอากรค่าंनाให้แก่อารัฐ เหลือจากการบริโภค และเสียภาษีแล้ว จึงจะนำออกขายหรือแลกเปลี่ยนกับสินค้า นอกจากนี้ลักษณะความเป็นอยู่ของชาวนาในลุ่มน้ำปราจีนบุรีก่อน พ.ศ. 2398 ยังพบประเด็นที่น่าสนใจ คือ การเคลื่อนย้ายของผลผลิตในหมู่บ้านของเกษตรกรส่วนใหญ่เกิดจากความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างหมู่บ้านกับการปกครองศักดินาของรัฐ ซึ่งจะเป็นไปในรูปของการที่ชาวนาในหมู่บ้านต้องส่งส่วย ทั้งส่วยที่เป็นแรงงาน ผลผลิตสิ่งของในท้องถิ่น และเงินส่วย โดยผู้ปกครองในขณะนั้นจะออกกฎหมายให้ชาวนาส่งส่วยในฐานะที่ชาวนามีฐานะทางสังคมส่วนใหญ่เป็นไพร่ และอาศัยที่ดินทำกิน ซึ่งตามกฎหมายถือว่าเป็นของพระมหากษัตริย์ทั้งหมด

ด้วยเหตุนี้ ลักษณะความเป็นอยู่และเศรษฐกิจของชาวนาลุ่มน้ำปราจีนบุรีก่อน พ.ศ. 2398 จึงมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย มีความผูกพันกันทางระบบเครือญาติภายในหมู่บ้าน มีความยึดมั่นต่อศาสนาและความเชื่อในกฎศีลธรรมที่เป็นปฏิบัติต่อการรับรู้และวิธีการแบบวิทยาศาสตร์ มีค่านิยมในสังคมชนบทที่ให้ความนับถือ และยกย่องต่อผู้ที่ตั้งตนเป็นนักเลงโตประจำหมู่บ้าน รวมทั้งวิถีการผลิต และเครื่องมือที่ใช้ในการทำนาเป็นแบบง่าย ๆ คือ ใช้วัว ควาย ไถนา ส่วนการดำนาและเกี่ยวข้าวก็ใช้คนภายในหมู่บ้านมาช่วยกันที่เรียกว่า “ลงแขก” โดยไม่คิดค่าจ้างเพียงแค่ทำอาหารเลี้ยง

จนกระทั่ง พ.ศ. 2398 ได้มีการลงนามในสนธิสัญญาเบาว์ริงระหว่างไทยกับอังกฤษ ที่มีการเปลี่ยนทางเศรษฐกิจของพื้นที่ในบริเวณลุ่มน้ำปราจีนบุรีเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากนโยบายการผลิตและการค้าข้าวของรัฐบาลที่ส่งเสริมให้ราษฎรหันมาปลูกข้าวโดยการขุดคลองเพื่อเปิดพื้นที่ในการปลูกข้าว ผลจากการที่รัฐบาลสนับสนุนให้ประชาชนปลูกข้าวให้มากขึ้นด้วยวิธีการขยายพื้นที่ในการเพาะปลูก ประกอบกับนโยบายอื่น ๆ เช่น ยกเว้นอากรค่าंना 3 ปีแรก ของการไถ่สร้างพื้นที่รกร้าง นับเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการขยายตัวของการผลิตข้าวในประเทศไทยรวมทั้งในลุ่มน้ำปราจีนบุรี ซึ่งอัตราการขยายตัวของการส่งข้าวออกไปขายยังต่างประเทศเพิ่มสูงขึ้นเรื่อย ๆ

ซึ่งปริมาณที่เพิ่มขึ้นอย่างน่าสังเกตจะอยู่ในช่วง พ.ศ. 2403-2417 และ 2473-2477 ในช่วงนี้ปริมาณการส่งออกข้าวเพิ่มขึ้นจาก 1.8 ล้านหาบ เป็น 25.7 ล้านหาบ ทำให้เศรษฐกิจข้าวมีความสำคัญต่อสังคมไทยโดยเฉพาะมูลค่าและราคาที่สูงขึ้นตามปริมาณการส่งออก ส่งผลให้วิถีชีวิตชาวนาลุ่มน้ำปราจีนบุรี พบประเด็นที่น่าสนใจนั่น คือ โครงสร้างทางเศรษฐกิจของชาวนาลุ่มน้ำปราจีนบุรีค่อย ๆ เปลี่ยนไปจากการผลิตเพื่อยังชีพในอดีตมาเป็นการผลิตเพื่อการค้าได้เกิดการผลิตเฉพาะอย่างขึ้นในหมู่บ้าน โดยเฉพาะการปลูกข้าวอย่างมีปริมาณมาก ด้วยวิธีการขยายเนื้อที่การเพาะปลูกออกไป แต่เทคนิคการผลิตยังคงเป็นแบบดั้งเดิม อุตสาหกรรมพื้นบ้านบางอย่างที่เคยทำในอดีตของชาวบ้านโดยทั่ว ๆ ไป โดยเฉพาะการทอผ้าใช้เองได้เสื่อมโทรมลง เพราะถูกสินค้าอุตสาหกรรมจากต่างประเทศที่มีราคาถูกกว่ามาทำลาย โดยมีอิทธิพลในฐานะเป็นสิ่งจูงใจให้ชาวนาหันมาซื้อสินค้าเหล่านี้ แทนที่จะทอใช้เองเหมือนอย่างในอดีต ลักษณะดังกล่าวนี้ ทำให้เศรษฐกิจแบบยังชีพซึ่งที่มีมาก่อน พ.ศ. 2398 ต้องแตกสลายลง ระบบการค้าภายในหมู่บ้านขยายตัวมากขึ้น การใช้เงินแพร่หลาย การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเหล่านี้ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากปัจจัยภายนอกที่เข้ามากระทบระบบเศรษฐกิจแบบพอยังชีพที่ดำรงมาในอดีตของหมู่บ้านชาวนาลุ่มน้ำปราจีนบุรี ซึ่งไม่ได้เกิดจากวิวัฒนาการของการผลิต และแรงผลักดันของชาวนาในหมู่บ้าน จึงมีผลทำให้ชาวนาไม่มีความเป็นอิสระทางเศรษฐกิจเหมือนอย่างในอดีตและต้องพึ่งพาผู้อื่น

ในขณะเดียวกัน ได้เกิดชนชั้นนายทุนทางเศรษฐกิจที่เข้ามาในหมู่บ้าน ได้แก่ นายทุนเงินกู้ เจ้าของที่ดิน พ่อค้าคนกลาง และเจ้าของโรงสี นายทุนเหล่านี้ส่วนใหญ่มาจากภายนอกหมู่บ้าน คนกลุ่มนี้ โดยเฉพาะพ่อค้าคนกลางได้เข้ามาทำหน้าที่ผูกขาดในการเชื่อมโยงเศรษฐกิจหมู่บ้านกับตลาดโลก คนกลุ่มนี้ได้รับผลประโยชน์ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจมากมาย จากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในชนบทที่ซับซ้อน ในขณะที่ชาวนาซึ่งเป็นกลจักรที่สำคัญในการนำรายได้เข้าสู่ประเทศ ไม่สามารถปรับตัวตัวเองทางด้านเศรษฐกิจให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ จึงถูกเอารัดเอาเปรียบด้วยประสบการณ์ที่ซ้ำซ้อนในด้านการค้า การให้กู้เงิน การเป็นนายหน้าที่ดิน การให้เช่าที่ดิน และด้วยการมีโอกาสดทางเศรษฐกิจที่ดีกว่าชาวนา ด้วยเหตุนี้ ชาวนาลุ่มน้ำปราจีนบุรี จึงถูกเอารัดเอาเปรียบทางเศรษฐกิจมาโดยตลอด จากชนชั้นนายทุนที่เกิดขึ้นนี้ ชาวนาลุ่มน้ำปราจีนบุรีในขณะนั้นยังต้องส่งส่วยให้แก่ชนชั้นนายทุนและรัฐบาล แม้ว่า ระบบศักดินาโดยทางการได้สิ้นสุดลง เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงประกาศเลิกทาส เลิกไพร่ แต่ความจริงที่ไม่อาจจะปฏิเสธได้ในหมู่บ้านก็คือ ชาวนายังไม่หลุดพ้นจากระบบศักดินาเพราะว่าชนชั้นศักดินายังคงควบคุมที่นา และรัฐบาล ต่อไป ทำให้การเก็บภาษีจากชาวนาในขณะนั้นยังคงต้องส่งส่วยค่าเช่าที่สูงยิ่งให้แก่เจ้าของที่ดิน แม้ชาวนาผู้มีที่นาของตนเองก็ยังคงต้องส่งส่วยในรูปดอกเบี้ยของเงินกู้ที่นำมาใช้ซื้อปัจจัยการผลิต

ดังนั้น ภาระหน้าที่ที่รับผิดชอบทางด้านเศรษฐกิจของชาวนากลุ่มน้ำปราจีนบุรีดังกล่าว จึงมีทั้งการถูกเอารัดเอาเปรียบแบบศักดินา (Feudal Exploitation) และการถูกเอารัดเอาเปรียบแบบทุนนิยม (Capitalistation) ผสมกันอยู่ในเศรษฐกิจชาวนากลุ่มน้ำปราจีนบุรี ขณะนั้น ในขณะที่ชนชั้นนายทุนและรัฐบาลได้รับผลประโยชน์ตอบแทนทางเศรษฐกิจจากชาวนาในหมู่บ้านมากขึ้น ชนชั้นนายทุนและรัฐบาลก็ให้ความช่วยเหลือแก่ชาวนาน้อยมาก ดังจะเห็นได้ว่า ชนชั้นนายทุนผู้เป็นเจ้าของที่ดินขนาดใหญ่ไม่ได้คิดจัดการการผลิตให้ดีขึ้น คงปล่อยให้ไปตามยถากรรม พวกเขาต้องการเพียงเงินส่วนในรูปค่าเช่า และดอกเบี้ยจากชาวนาเท่านั้น ทางด้านรัฐบาลได้แสดงบทบาทในการเข้าช่วยเหลือน้อยมากทั้ง ๆ ที่เป็นหน้าที่โดยตรง เพราะรัฐบาลในช่วงระยะเวลาต่อมา ได้รับส่วนเกินผลผลิตจากชาวนาในรูปภาษี อากรค่าแ้ง และผลผลิตข้าวที่ชาวนาทำการเพาะปลูก จนสามารถส่งเป็นสินค้าออก เป็นรายได้ของแผ่นดินมากมาย แต่ปรากฏว่ารัฐบาลทุกยุคทุกสมัย ในช่วงระยะเวลา ตั้งแต่ พ.ศ. 2398-2549 ได้ใช้ทรัพยากรแผ่นดินในด้านการรักษาความสงบเรียบร้อย และราชสำนักเป็นจำนวนมาก แล่งทุนด้านการพัฒนาเศรษฐกิจในหมู่บ้านน้อยมาก ดังจะเห็นได้ว่าในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจนั้น การชลประทาน และการส่งเสริมการผลิตอย่างอื่น เช่น การขุดคลอง การเพาะปลูก การหาเมล็ดพันธุ์ที่ดี และการแนะนำการใช้เครื่องมือที่ทันสมัย เป็นต้น ยังคงดำเนินไปอย่างเชื่องช้า และไม่เพียงพอ โครงการที่สามารถช่วยในการทำนอย่างมากของชาวนากลุ่มน้ำปราจีนบุรี คือ การขุดลอกคลอง และการนำวิธีการผลิตแบบใหม่เข้ามาในกิจการขนส่ง สิ่งเหล่านี้ไม่ได้ช่วยในการเปลี่ยนแปลงเทคนิคการผลิต และปัจจัยในการผลิตของชาวนาเลย สภาพความเป็นอยู่ของชาวนากลุ่มน้ำปราจีนบุรี ยังคงอยู่ในแรงเกาะแน่นของชุมชนหมู่บ้าน

เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงเห็นได้ว่า ภายหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงใน พ.ศ. 2398 เป็นต้นมา ได้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงจากการผลิตเพื่อยังชีพมาเป็นการผลิตเพื่อขาย แต่ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคนิคการผลิต และปัจจัยการผลิตต่อชาวนาเลย ชาวนาส่วนใหญ่ต้องมีลักษณะความเป็นอยู่ทางเศรษฐกิจที่ซับซ้อน เริ่มมีหนี้สินอย่างเด่นชัด มีสภาพความเป็นอยู่ที่เริ่มหมดหวัง เฉื่อยชา และท้อแท้ ครั้นถึงสมัย พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ ได้มีนโยบายผลักดัน โครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออก (Eastern Seaboard) ซึ่งเป็นโครงการที่บรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 ต่อเนื่องมาถึงการพัฒนาระยะที่ 2 ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 จนถึงปัจจุบัน ทิศทางการพัฒนาอุตสาหกรรมในภาคตะวันออกเริ่มก่อรูปให้เห็นเป็นรูปธรรมเนื่องจากผลการพัฒนาที่ผ่านมาได้ก่อให้เกิดการกระจุกตัวทางด้านเศรษฐกิจ และภาคอุตสาหกรรมในกรุงเทพฯ และปริมณฑล ดังนั้นรัฐบาลจึงได้กำหนดกลยุทธ์การพัฒนาเอาพื้นที่เป็นที่ตั้ง เพื่อที่กระจายความเติบโต และกิจกรรมทางเศรษฐกิจไปสู่ภูมิภาค รัฐบาลได้คัดเลือกพื้นที่เป้าหมายของการพัฒนาตามแผนดังกล่าว จำนวน 5 พื้นที่ และหนึ่งในนั้นก็มี พื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกโดยที่จังหวัดปราจีนบุรี

อยู่ในเขตส่งเสริมการลงทุนเขต 3 ซึ่งมีข้อได้เปรียบในด้านแหล่งที่ตั้ง ซึ่งอยู่ไม่ห่างไกลจากกรุงเทพฯ ประกอบกับพื้นที่เชื่อมโยงกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นที่มาของแรงงานและวัตถุดิบหลายอย่างและติดต่อกับอ่าวไทยอันเป็นช่องทางเข้าออก-ออกของสินค้า และมีปัจจัยพื้นฐานค่อนข้างสมบูรณ์มีโครงข่ายด้านคมนาคมและการสื่อสารที่ดี มีท่าเรือน้ำลึก และยังเป็นประตูที่นำก๊าซธรรมชาติขึ้นบก ด้วยเหตุนี้ ทำให้นักลงทุนหันมาสนใจจัดตั้งโรงงานถึง 555 โรงงาน เป็นโครงการที่ได้รับการส่งเสริมอุตสาหกรรมจาก BOI จำนวน 330 โรงงาน คิดเป็นอันดับ 2 ของประเทศ รองจากจังหวัดระยอง จะเห็นได้ว่าระบบเศรษฐกิจ และสังคมของไทยได้เปลี่ยนโฉมหน้าไปเป็นอย่างมาก ทั้งในแง่ของโครงสร้างการผลิตและรายได้ ลักษณะการบริโภค ค่านิยม และมาตรฐานชีวิตความเป็นอยู่มีความสลับซับซ้อนมากขึ้น คนส่วนใหญ่ในชาติได้รับทั้งประโยชน์ และผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงภาวะทางเศรษฐกิจและสังคม ดังกล่าว ที่ผ่านมามากพอสมควร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ฐานอุตสาหกรรมและบริการได้ขยายตัวไปอย่างรวดเร็วในเขตเมืองและกรุงเทพมหานคร ส่วนสภาพการผลิตภาคเกษตรในชนบทก็ได้เปลี่ยนแปลงไปจากการผลิตเพื่อพอกินพอกิน โดยอาศัยการปลูกพืชไม่ก็ชนิดมาเป็นการกระจายปลูกพืชเศรษฐกิจกว่า 10 ชนิด เพื่อการค้า การส่งออก และหารายได้เพิ่มขึ้นในพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศ โดยได้มีการบุกเบิกเปิดที่ดินทำกิน และขยายพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มขึ้นในพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศ แต่ก็มีประชาชนในชนบทอีกไม่น้อยที่ยังไม่ได้ประโยชน์จากการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาและมีส่วนร่วมต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ดังกล่าวน้อยมาก บุคคลเหล่านี้คือ กลุ่มชาวนา ชาวไร่ ผู้ยากจนในเขตชนบทด้านหลังที่บริการพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมยังไม่กระจายไปสู่พื้นที่ดังกล่าวมากนัก จึงทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำในฐานะทางเศรษฐกิจ และความเป็นอยู่ระหว่างคนในชนบทกับเมือง และระหว่างภาคต่าง ๆ มากขึ้น ขณะเดียวกันก็พบว่า การขยายตัวอย่างรวดเร็วทางเศรษฐกิจในสาขาเกษตร อุตสาหกรรม และบริการหลายด้านที่ผ่านมาก็มีส่วนบั่นทอนเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ และฐานะทางการเงินของประเทศไปไม่น้อย และได้สร้างความเสื่อมโทรมให้แก่ฐานทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ ๆ หลายด้านอย่างน่าเป็นห่วง โดยเฉพาะที่ดิน ป่าไม้ แหล่งน้ำ ทำให้สภาวะแวดล้อมในชนบททรุดโทรมลงไปมาก ส่วนสภาวะแวดล้อมทางสังคม และความแออัดในเขตเมืองอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการขยายตัวของกิจกรรมเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมหลายอย่างที่กระจุก กันอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร และเมืองใหญ่ ๆ หลายเมืองนั้น ก็ได้สร้างความเจริญทางวัตถุ และการมีงานทำก่อให้เกิดกลุ่มอาชีพใหม่หลายประเภทขึ้น แต่ก็ได้ทำให้ค่านิยม ระเบียบวินัยความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนในสังคม วัฒนธรรม สุขภาพจิต ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินเปลี่ยนแปลงไป การจัดหาบริการสังคมต่าง ๆ ของรัฐให้แก่ประชาชนก็กระทำได้ยากขึ้น และไม่ค่อยจะทั่วถึง การแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำที่สั่งสมในสังคมไทยมานานคงตีบหน้าไปอย่างลำบาก หากขาดกลไกที่จะเข้าใจและเข้าถึงความ

เคลื่อนไหวที่เป็นจริงของสังคมเศรษฐกิจของคนกลุ่มฐานราก โดยเฉพาะกลุ่มชาวนา ซึ่งเป็นคนกลุ่มใหญ่ในสังคม ที่ต้องดำเนินชีวิตอยู่ในชะตากรรมที่เลื่อนลอยขาดการเอาใจใส่ และการสนับสนุนให้มีการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมอย่างจริงจัง

ความเคลื่อนไหวของการพัฒนาเศรษฐกิจตั้งแต่กลางทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา ชาวนาได้ถูกผลักไสออกจากมีส่วนร่วมการพัฒนาสู่ความทันสมัยของประเทศ กลายเป็นกลุ่มสังคมที่ต่ำหลัง เป็นภาระของประเทศ ความเคลื่อนไหวของเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนา และระบบการผลิตถูกจับพันธนาคารเข้าไปสู่ระบบทุน ระบบตลาด แลภาระของหนี้สิน โดยไม่มีการเตรียมการที่ดี เทคโนโลยีการผลิตต้องพึ่งพาขึ้นต่อกับเคมีภัณฑ์ ตามกระแสการปฏิวัติเขียว ความเคลื่อนไหวดังกล่าวได้สร้างพันธนาคารขึ้นในระบบการผลิต และเศรษฐกิจครัวเรือนอย่างซับซ้อน เปลี่ยนผ่านสภาพชาวนาจากเกษตรกรที่มีอิสระ ให้กลายเป็นผู้ใช้แรงงานในที่ดินของตัวเองอย่างเกือบจะถอนรากถอนโคน การทบทวนความเข้าใจถึงปฏิสัมพันธ์ที่เป็นจริงอย่างเป็นเหตุเป็นผลในกระบวนการผลิต และความสัมพันธ์กับกระแสเศรษฐกิจที่กลุ่มชาวนาเผชิญอยู่ ขณะที่ความเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วและรุนแรงของกระแสโลกาภิวัตน์ นับเป็นปัจจัยสำคัญส่งผลให้วิถีชีวิตชาวนาต้องย้ายถิ่นฐานไปทำงานในเมืองใหญ่ หรือหันไปประกอบอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น ประกอบกับลูกหลานชาวนาสมัยใหม่ได้เจอกับโลกภายนอกที่ทันสมัยเจริญก้าวหน้า ทำให้ไม่ค่อยสนใจที่จะศึกษาเรื่องการทำนา ดังนั้นสังคมชาวนาไทยจึงมีการปรับตัวเพื่อดำรงอยู่ในรูปแบบต่างๆ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม

กลุ่มแรก ขอมตัวเป็นแรงงานติดดิน จมอยู่ภายใต้ภาวะจำยอมของทุน หนี้สิน และระบบตลาด ขณะเดียวกันก็ดิ้นรนโดยอาศัยช่องทางการเปิดกว้างของคลื่นเศรษฐกิจยุคใหม่ ผสานสร้างรายได้จากการขายแรงงาน ทำการค้าขาย ผสมผสานไปกับการเป็นชาวนา ส่งลูกหลานออกนอกสังคมชาวนาผ่านระบบการศึกษา กลุ่มนี้มีปริมาณสูงถึงเกือบร้อยละ 85 ของครัวเรือนชาวนาทั้งหมด

กลุ่มที่สอง เป็นกลุ่มคิ่รนสร้างทางเลือก สร้างแนวทางเศรษฐกิจใหม่ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มอุดมการณ์พอเพียง ที่พยายามสู้ด้วยการปลดแอกตัวเองจากพันธนาคารที่เผชิญอยู่ เปิดพื้นที่ความอิสระในการผลิต และการดำรงชีพ สร้างสรรค์ระบบจัดการขึ้นในบริบทที่สอดคล้องเหมาะสมใหม่ตามสภาพตัวเอง และเชื่อมโยงแนวทางการจัดการเศรษฐกิจครัวเรือนชาวนาขึ้นใหม่ อีกกลุ่มหนึ่งเป็นกลุ่มเปลี่ยนผ่านสู่คลื่นเศรษฐกิจใหม่ กลุ่มนี้เดินหน้าใช้วิกฤติเป็นโอกาส มีการค้นคว้าเทคโนโลยีชีวภาพ ยกกระดับผลผลิตขึ้นสู่ระดับคุณภาพสูง เชื่อมผลผลิตเข้าสู่ระบบตลาดแบบก้าวกระโดด เผชิญหน้า และท้าทายกลุ่มนี้มีปริมาณร้อยละ 15 และใน 15 นี้จะมีกลุ่มที่เปลี่ยนผ่านสู่คลื่นเศรษฐกิจใหม่ราว 3% เท่านั้น ส่วนหลักจะยึดแนวพอเพียงเป็นส่วนใหญ่

ประเด็นสำคัญทำให้เป็นจุดที่น่าคิดว่าการแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำในสภาพเช่นนี้ ถ้าคิดแบบเหมารวมขาดความรอบคอบ ชาวนาและกลุ่มสังคมฐานรากก็จะไม่มีวันโง่หัวล้มตาอำปากได้ สภาพคงเป็นเหมือนกับที่ผ่านมา ชำร่วยการเปลี่ยนผ่านที่อาศัยนวัตกรรม และการพัฒนาแบบก้าวกระโดดของชนาากลุ่มหลังสุด ก็ไม่พ้นจะถูกจุดให้หมดแรงเฉาตามไปด้วย การจัดการปัญหานี้จึงไม่อาจมองแคบ ๆ อยู่ในมิติเดียวได้ คงต้องมองผ่านสภาพหลากหลายมิติ และมุมมองใหม่ เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดมรรค เกิดผลอย่างจริงจัง ซึ่งเป็นทางเดียวที่จะพลิกสถานการณ์ให้ชาวนาเดินทางในกระแสเศรษฐกิจใหม่ได้อย่างราบรื่น และมั่นคง

กล่าวได้ว่า พัฒนาการทางเศรษฐกิจ และวิถีชีวิตชาวนาในลุ่มน้ำปราจีนบุรี ซึ่ง เป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ในภาคตะวันออกของประเทศไทย ที่มีลักษณะทางเศรษฐกิจ และวิถีชีวิตที่โดดเด่นในปัจจุบัน ล้วนมีพัฒนาการทางด้านประวัติศาสตร์มาจากอดีตทั้งสิ้น ในด้านเศรษฐกิจ จะเห็นได้ว่าพื้นที่บางส่วนของลุ่มน้ำปราจีนบุรี คือ ปราจีนบุรี ถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่ที่อยู่ในโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก (Eastern Seaboard) โดยที่จังหวัดปราจีนบุรี จะเป็นแหล่งผลิตสินค้าทางการเกษตร และอุตสาหกรรม เพื่อส่งออกโดยเฉพาะ ข้าว พบว่า ชาวนาลุ่มน้ำปราจีนบุรีมีการปรับปรุงข้าวสายพันธุ์ที่เป็น “อัตลักษณ์” คือ ข้าวหอมปราจีนบุรี หรือข้าว กข 45 สามารถปลูกในสภาพน้ำลึกระดับน้ำไม่เกิน 100 เซนติเมตร เมล็ดข้าวสีเป็นข้าวสาร 100% คุณภาพหุงต้มรับประทานดี ข้าวสุกนุ่ม และมีกลิ่นหอม มีคุณค่าทางโภชนาการครบถ้วนได้ปริมาณอมิโลสต่ำสามารถนำไปประกอบขนมได้หลากหลายชนิด และผลไม้ที่ขึ้นชื่อคือชา รสชาติกลมกล่อม เช่น กระท้อน ส้มโอ ขนุน เป็นต้น ส่วนไม้ยืนต้น เช่น หน่อไม้ ชาวบ้านแปรรูปเป็นหน่อไม้กระป๋องป้อนเข้าสู่โรงงานส่งขายยังต่างประเทศ สร้างชื่อเสียงและรายได้ทุกวัน

นอกจากนี้ราษฎรปราจีนบุรียังมีการผลิตสินค้าที่เป็นหัตถกรรมพื้นบ้านโดยใช้วัสดุที่มีในท้องถิ่น เช่น โต๊ะเก้าอี้ไม้ไผ่ เสื่อกก และหมวกสานไม้ไผ่ หรือพลาสติก สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า วิถีชีวิตชาวนาในลุ่มน้ำปราจีนบุรี มีการพัฒนาอาชีพเกษตรกรรมให้สามารถดำรงอยู่อย่างมี “คุณค่า” และยั่งยืนบนพื้นฐานของสังคม และวัฒนธรรมชาวนาไทย ต่อไป